

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

[378 : 372.77] (477)

А. В. РОМІН

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВИЩИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ

Проаналізовано сучасний стан розвитку системи вищої освіти та управління вищими навчальними закладами, розглянуто проблеми кількісних і якісних параметрів надання освітніх послуг, їх роль у покращанні економічного стану вузу.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, державне регулювання, концепція, органи державної влади, освітні послуги, управління.

This paper analyzes the current state of higher education and management of higher education institutions, the problems of quantitative and qualitative parameters of educational services and their role in improving the economic situation of high school.

Key words: higher education establishments, government regulation, concept, government agencies, educational services, management.

Поступові перетворення української економіки безпосередньо пов'язані з формуванням її нової структури, в одній з основних складових якої є сфера вищої освіти, що забезпечує зміцнення позицій її найбільш дієвих інститутів – вищих навчальних закладів. Це певною мірою підтверджується світовим досвідом, який показує, що реформування системи вищої освіти неможливе без попереднього визначення головних пріоритетів державної політики, які задають магістральний напрям державного регулювання вищої освіти будь-якої держави. Не викликає сумніву той факт, що сфера освіти взагалі і вища школа зокрема через своє особливе положення в суспільстві є не стільки метою здійснення реформ, скільки засобом виходу з постійних криз, умовою стійкого поступального розвитку економіки країни, що особливо актуально для сучасної України.

Грунтовне дослідження різних аспектів державного управління розвитку вищих навчальних закладів міститься у працях В. Андрушенка, А. Алексюка, Б. Гаєвського, Л. Карамушки, В. Князева, К. Корсака, С. Крисюка, В. Лугового, В. Майбороди, Н. Нижник, В. Огаренка та інших науковців.

Однак у наукових колах немає чітко окресленого підходу щодо визначення наукових засад і напрямів державного регулювання діяльності

вищих навчальних закладів в умовах системних зрушень і недостатнього фінансування.

Метою статті є проаналізувати механізми державного реформування системи управління вищими навчальними закладами.

Для визначення найкращого концептуального підходу до управління вищим навчальним закладом необхідно враховувати специфіку, обумовлену особливостями освітнього процесу й освітнього товару. Ці особливості можна сформулювати таким чином.

1. Незаперечним є той фактом, що ВНЗ відіграють особливу роль у суспільстві. Вища освіта виступає головним фактором соціально-економічного прогресу. Місія вищої школи полягає в підготовці фахівців, діяльність яких спрямована на розвиток суспільства в різних сферах – економічній, політичній, культурній, соціальній. У цьому і полягає особлива значущість суспільних освітніх потреб. Тобто ВНЗ у процесі планування своєї діяльності (насамперед при визначенні номенклатури спеціальностей) повинні передусім орієнтуватися на суспільні потреби і лише потім брати до уваги індивідуальний попит на освітні послуги.

2. Освітній процес тривалий у часі. У зв'язку із цим перед вищим навчальним закладом стоїть завдання щодо прогнозування майбутньої потреби у фахівцях з урахуванням часу, необхідного на підготовку фахівця. Саме тому ВНЗ має орієнтуватися не тільки й не стільки на задоволення поточних потреб у фахівцях, скільки на задоволення потреб перспективних.

3. Важливо враховувати специфіку освітнього товару як товару “інноваційного просування”. Індивідуальний і нерідко колективний споживач не в змозі чітко визначити, якими саме характеристиками має володіти товар, яка сума знань необхідна фахівцеві, за допомогою яких програм, методів проводити навчання. Тільки виробник освітніх послуг (вищий навчальний заклад в особі викладачів) здатний визначити цей набір характеристик. При цьому, природно, уявлення викладачів, які розробляють навчальні програми і курси, повинні спиратися на дійсні, але вербально не сформульовані освітні потреби. Тому ВНЗ має працювати відповідно до концепції “творчого маркетингу”, згідно з яким споживачеві слід пропонувати те, що він сам не в змозі описати, але що йому дійсно потрібно.

4. Індивідуальні споживачі освітніх послуг нерідко не здатні оцінити, які саме фахівці будуть затребувані на ринку праці. Рішення про вибір спеціальності можуть прийматися під впливом моди, суб'єктивних уявлень про престижність професії, іноді під впливом особистих емоцій.

5. Однією з найважливіших функцій закладу освіти є функція культурного і морального виховання особистості, що також вимагає обережного ставлення до переваг індивідуальних споживачів освітніх послуг та їх втілення.

6. Перед вищим навчальним закладом стоїть важливе завдання щодо підтримки і розвитку наукових шкіл, у тому числі пов'язаних з галузями знань, що не затребувані широким загалом.

7. Для закладів освіти важливо підтримувати відносини з іншими суб'єктами ринку освітніх послуг на основі неконфронтаційної конкуренції, а довгострокового взаємовигідного співробітництва, оскільки знання і наукові досягнення не можуть бути недоторканою власністю одного навчального закладу. Необхідний постійний інформаційний обмін у науковому й освітньому середовищі для постійного збільшення інтелектуального капіталу і підвищення його вартості.

З вищезазначеного випливає, що вищий навчальний заклад у процесі дослідження зовнішнього середовища має орієнтуватися не стільки на вивчення стихійного попиту освітніх послуг індивідуальних споживачів, скільки на поточні і перспективні потреби суспільства у фахівців. Стратегічні завдання ВНЗ мають бути пов'язані із задоволенням потреб саме такого роду, при цьому також повинні враховуватися й потреби індивідуальних споживачів, з якими ВНЗ безпосередньо має справу [2].

Ураховуючи вищенаведене, на нашу думку, управління освітньою діяльністю вищих навчальних закладів є сукупністю організаційно-економічних, планово-фінансових та інформаційно-аналітичних заходів установ вищої освіти та органів управління освітою, метою яких є всебічний розвиток вищої освіти, задоволення поточного та перспективного попиту на освіту з боку населення, контроль якості освітніх послуг, забезпечення координації роботи вищих навчальних закладів і їх структурних підрозділів з метою підвищення ефективності надання освітніх послуг їх споживачам.

У нашій країні система управління діяльністю вищих навчальних закладів включає управління органами державної влади на загальнодержавному та регіональному рівні в особі Міністерства освіти і науки України, відповідних управлінь місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, а також громадські організації, систему менеджменту у вищому навчальному закладі. Вищі навчальні заклади виступають у ролі центрів спеціалізованої підготовки кадрів і проведення досліджень згідно з галузевими програмами за рахунок коштів галузей економіки. Як суб'єкти регіону ВНЗ є центрами акумуляції інтелектуальних, виробничих, комерційних, фінансових і добродійних ресурсів, використання яких не суперечить цілям суспільства, нормативним актам держави і забезпечує відтворення інтелектуального потенціалу регіону.

У контексті сучасної ринкової модернізації і глобалізації української економіки сфера вищої освіти зазнає значних трансформацій, виражається в появі адекватних макро- і мезоекономічних реалій нових форм регіональної організації ринків освітніх послуг, у формуванні єдиного філіального простору найбільших ВНЗ, зростанні впливу комплексу регіональних і локальних чинників на функціональне середовище сфери вищої освіти, наростанні асиметрії і фрагментарності простору вищої освіти, подальшому посиленні взаємозалежності між освітньою діяльністю та регіональною організацією економіки в цілому. Водночас питання державного регулювання системи

управління вищими навчальними закладами – це проблема, що широко обговорюється у світі. Різноманіття концепцій і практичних підходів до управління вищими навчальними закладами в Україні та зарубіжних країнах обумовлене істотними відмінностями в організаційних структурах систем вищої освіти, в їх правових основах, а також національними традиціями, що склалися в кожній країні, і парадигмою управління економікою в цілому. Разом з тим у цьому питанні досить чітко простежуються спільні тенденції, головними з яких є децентралізація і демократизація державного управління, розширення автономії вищих навчальних закладів з одночасним посиленням їх включення у вирішення проблем соціально-економічного розвитку суспільства, розбудови, організація управління і фінансування освітнього процесу на основі ринкових моделей. Ретроспективний аналіз тенденцій розвитку вищої освіти в Україні показав, що сучасний стан цього сектора економіки країни характеризується активними процесами модернізації, в ході яких вносяться зміни як в організаційно-функціональну структуру системи освіти, так і в зміст і технології процесу навчання. Суперечності і проблеми як усередині системи освіти, так і в макроekonomіці загалом викликають підвищений інтерес дослідників до аналізу стану і розвитку як окремих сегментів цієї сфери (зокрема, вищих навчальних закладів), так і цілих функціональних підсистем (наприклад, система безперервної освіти).

Дослідження також підтверджують, що система управління вищими навчальними закладами України не повною мірою відповідає потребам нестримно змінного суспільства. Розривом системних зв'язків між гуманітарною, природничо-науковою й техніко-технологічною складовими вищої освіти пояснюється багато в чому неадекватний вимогам сучасного економічного розвитку рівень кваліфікації кадрового потенціалу.

Проблеми вищої школи в Україні повинні розглядатися в загальносвітовому контексті трансформації інституційних основ освіти (зокрема, активного поширення парадигми Болонського процесу) в умовах інформаційного суспільства і глобалізації політики й економіки. Отже, глобальні зміни в суспільстві й економіці зумовили до необхідності розробки ефективних методів організації і регулювання системи управління вищими навчальними закладами як найважливішою складовою економіки, що функціонує в ринкових умовах господарювання. Визначення напрямів реформування системи управління вищими навчальними закладами в Україні повинне здійснюватися з урахуванням специфіки змісту самого освітнього процесу, а також якісних і кількісних параметрів її найважливішої складової – економічного потенціалу вищої школи.

Перехід української суспільно-економічної системи на ринкову модель розвитку супроводжується поширенням ринкових форм господарювання на ті види діяльності, які традиційно вважаються непродуктивними. Це підтверджує велике значення і роль сфери вищої освіти як найважливішої складової соціально-економічного прогресу. Інтелектуальний потенціал громадян, рівень

їх освіти є сьогодні головною умовою й чинником добробуту і стійкого розвитку сучасного суспільства, що детермінує особливу роль системи освіти. У сучасній науковій літературі, присвяченій проблемі управління системою вищої освіти, відсутня єдина точка зору щодо змісту і форм функціонування господарського механізму системи освіти в умовах ринку.

У дослідженнях вітчизняних економістів можна виділити два основних підходи до визначення освітніх послуг:

– освітні послуги – це система знань, інформації, умінь і навичок, які використовуються з метою задоволення різноманітних потреб людини, держави та суспільства;

– освітніми послугами називається комплекс таких послуг, які безпосередньо пов'язані з реалізацією головних цілей освіти, здійсненням його суспільною місію.

Аналізуючи наведені визначення, можна зробити висновок, що цільовою функцією освіти є збільшення цінності людини як особи, працівника, громадянина. Специфіка освітніх послуг виявляється в їх класичних характеристиках (невідчутність, невіддільність від джерела, непостійність якості, неможливість збереження) та індивідуальних ризиків. Неможливість збереження освітніх послуг виявляється двоюко. По-перше, неможливо надати послуги в повному обсязі заздалегідь і складувати їх як матеріальний товар в очікуванні підвищення попиту. По-друге, з часом людина забуває отриману інформацію, знання. У зв'язку з розвитком науково-технічного прогресу відбувається також старіння знань.

Розглянемо сутність освітньої діяльності суб'єктів ринку освітніх послуг, тобто вищих навчальних закладів та визначимо, в чому ж полягає специфіка освітньої діяльності і чи можна її порівняти з діяльністю в інших сферах. Сама діяльність сприймається або як вільна творчість, або як ззовні обумовлена активність-праця. Саме праця в умовах товарного виробництва найбільшою мірою виявляється як свідомо і доцільно фізична або розумова діяльність, що виступає реакцією людини на зовнішнє оточення і є засобом для задоволення її фізіологічних і соціальних потреб, відмінних від потреби у вдосконаленні власної особи. А творчість свідомо сприймається людиною як породжувана внутрішнім прагненням до самореалізації діяльність, яка не відтворюється як у своєму процесі, так і в результаті іншими людьми і через це може порівнюватися з діяльністю інших людей.

Головною рушійною силою, здатною забезпечити прогрес суспільства, є творча людина з високим рівнем професійної підготовки, яка має можливість розкрити свої здібності, зарекомендувати себе з найкращого боку й отримати визнання суспільства. Особливістю моделі суспільства з розвиненою економікою є оптимальне співвідношення між матеріальним виробництвом і сферою послуг, оскільки розширення сфери послуг є не стільки результатом, скільки важливим стимулом до зростання матеріального виробництва, соціального і духовного прогресу суспільства загалом.

Таким чином, конкретизуючи вищенаведені положення, необхідно враховувати подвійний характер освіти як процесу і результату.

Це визначено такими проявами людської активності, як мотивація, цілепокладання і відносини між людиною та зовнішнім середовищем. Зауважимо, що хоча форма продукту праці може бути різною, безперечним є те, що він є благом, що прямо або опосередковано задовольняє матеріальні потреби виробника. При цьому однією з основних характеристик продукту праці є його відтворюваність, тобто здатність індивіда створювати аналогічний продукт за аналогічних умов. При цьому продукт праці в процесі обміну може переходити від одного індивіда до іншого. Але у сфері освіти і процес, і результат тільки частково характеризуються як праця і продукт. Саме це визначає специфіку виробництва продукту в цій сфері. Оскільки освітні послуги характеризуються значним обсягом інтелекту і представлені широким полем особистих контактів виробника і споживача, то діяльність у сфері освіти може характеризуватися, з одного боку, як праця, а з іншого – як творчість.

Література:

1. *Марцин В.* Вища школа України на шляху трансформації у європейський освітній простір / В. Марцин // Вища школа. – 2007. – № 27–35.
2. *Оболеньська Т. Є.* Маркетинг освітніх послуг: вітчизняний та зарубіжний досвід / Т. Є. Оболеньська. – К. : КНЄУ, 2001. – 208 с.
3. *Огаренко В. М.* Розвиток вищої школи в умовах змін ринкового середовища / В. М. Огаренко // Актуальні проблеми держ. упр. : зб. наук. пр. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2004. – Вип. 3 (19). – С. 136–142.
4. *Шилова В. І.* Удосконалення державного регулювання ринку освітніх послуг / В. Шилова // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2006. – № 4. – С. 191–194.

Надійшла до редколегії 20.10.2014 р.

УДК 351.82:631.1

Ю. О. УЛЬЯНЧЕНКО, А. В. КОСЕНКО

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ

Визначено теоретичні напрями розвитку інфраструктури аграрного ринку. Розглянуто основні його елементи, які мають забезпечити конкурентоспроможність вітчизняних підприємств аграрного сектора економіки та обґрунтовано основні напрями вдосконалення складових аграрного ринку в Україні.